

Fiume népesedési mozgalma Magyarországhoz való visszacsatolása óta.

Irta Fest Aladár.

Az 1867.-i kiegyezés alapján Magyarországhoz visszacsatolt „*separatum corpus*“ ethnografiai kialakulása nemzeti és birodalmi szempontból igen fontos s a legnagyobb figyelmet érdemlő jelenség.

Évtizedek óta kísérem figyelemmel kikötő városunk ily irányú fejlődését. Az 1890. évi népszámlálás erre vonatkozó eredményeit a „*Budapesti Hirlap*“ hasábjain ismertettem¹⁾ s e közlemény tartalmát vette át a „*Magyarország vármegyéi és városai*“ Fiumét tárgyzó II. kötete. Az 1900. év végén megejtett népszámlálási munkálatnak hasonló természetű adatait, — melyeket az Országos Központi Statisztikai Hivatal lekötelező szivességgel még nyilvános közlésük előtt bocsátott rendelkezésemre, — a „*Fiumei Szemle*“ 1904.-i évfolyamában tettem közzé, levonván belőlük az akkoráig kínálkozó tanulságokat. Végül az utolsó 1910. évi népszámlálásnak Fiume népességi statisztikájára vonatkozó eredményeit ez irányú megkeresésemre a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal 1912. évi augusztus 1.-én kelt végzésével volt szives rendelkezésemre bocsátani, miért e hivatal nagyérdemű vezetőjének, *Dr. Vargha Gyula* min. tanácsos úrnak e helyütt is köszönetemet kell nyilvánítanom.

A rendelkezésemre álló pontos és hiteles anyag ezzel már teljes harminc évre terjed ki, beleértve az 1880. évi népszámlálásnak már régebben ismeretes megfelelő adatait, melyeket az 1890. évi népszámlálás adataival egybevetve már előbb feldolgoztam. Ezzel már meglehetősen teljes összképét nyerjük Fiume népessége fejlődésének a magyar uralom helyreállítása óta. Sajnos, az 1869. évi népszámlálás még nem terjedt ki az anyanyelv és nemzetiség annyira fontos kimutatására, s ez adatok hiánya miatt a nyert kép nem lehet egészen teljes.

Mielőtt azonban az 1880-tól 1910-ig terjedő korszak tárgyalására térnénk át, érdekes lesz egy történeti visszapillantást vetni Fiume régebbi ethnografikus képére. Szabad legyen erre nézve

¹⁾ Bp. Hirlap, 1892. máj. 23. (143. sz.) „A magyar nyelv Fiumében.“

rövid kivonatban adni a „*Századok*“-ban most folyó tanulmányomból („*Fiume a XV. században*“) a következő tényeket:

Fiume már a XV. században különböző nyelvek és fajok találkozó helye. Lakossága már akkor is kevert, még pedig olasz és délszláv (horvát—szlovén) keverék, csekély német járulékkal. Mind a két fő elemet — az olaszt és a délszlávot — állandóan táplálja a bevándorlás és a folytonos kereskedelmi érintkezés. A tengeri úton az olaszság, a szárazföldi úton a szlávság nyer folyvást fel-frissülést és erősítést új jövevényekkel. Fiume olasz lakosságát növeli a bevándorlás kimutathatólag *Dalmáciából, Istriából és Triestből*, — továbbá az olasz félszigetről: *Velencéből*, a pápai állam adria-parti városaiból (*Ancona, Fermo, Pesaro, Rimini, Fano, Fossombrone, Ascoli*), sőt még Apulia partvidékéről (*Sansevero, Trani*) és még *Firenzéből* is. Viszont a horvátság is folyton erősödik úgy a horvát partvidék, mint a közelebbi és távolabbi horvát belső vidékek helységeiből és városaiból jövő bevándorlókkal. (*Buccari, Zengg, Grobnik, Hreljin, Bribir, Drvenik, Ledenice, Delnice, Modrus, Blagaj, Gacska, Otocsán*; — *Zágráb, Körös, Pozsega*) A közeli *Krajnából* pedig szlovének vándorolnak be elég tekintélyes számmal.

A XV. század derekáról (1436—1461.) fennmaradt mintegy 3000 közjegyzői okmány tüzetes áttanulmányozásából azt a benyomást merithetjük, hogy a lakosság származásra nézve akkor még többségében szláv; de a kultúráilag fejlettebb olasz nyelv már akkor is domináló állást foglal el a különben teljesen kétnyelvű városban. Külön kis német nyelvsziget a német kormányzó kapitányok udvara és cselédsége. A magyar elem akkor még — természetesen — nincs képviselve Fiume lakosságában.

Velence s általában az olasz nép kultúrai fejlettsége épp a XV. században éri el tetőpontját. Ennek folytán innentől az olasz nyelv is mind nagyobb területeket hódít el magának a Földközi-tenger keleti medencéjében és kivált az Adria mentén. Velencei uralom alá kerül e század elején Istrián kívül egész Dalmácia a szigetekkel együtt. Fiume is erősen érzi e hatást s innen kezdve mindjobban behódol az olasz kulturának. A városnak ez a századokon át tartott elolaszosodása — arányban városi és kereskedelmi jellege fejlődésével — a XV. század óta folyton előre halad s a XVII. század végén éri el tetőpontját. E században már a régebben még horvát nevű patricius családokat tiszta olasz nevűek és eredetűek váltják fel; olasz családokból kerülnek ki jobbára a város

birái is; 1700 körül már alig akad a birák közt egy-két horvát nevű.

A XVIII. század folyamán Fiume város ethnografiai képén is meglátszik egyrészt a Habsburg-monarchia központosító és németesítő politikája, másrészt Velence s általán az olasz államok politikai és kulturai elernyedése. Az olasz elem azonban e században is megtartja még kétségtelen vezető szerepét; a tanácsbeli patriciusok neve nagy többségben tiszta olasz eredetre vall. (Igy az 1751-től 1776-ig — a Magyarországhoz való csatolás éveig — terjedő korszakban a tanácsurak közt a következő nevek szerepelnek: *Argento*, két *Benzoni*, *Berdarini*, két *Bono*, *Buzzi*, *Calli*, két *Franul*, *Lumaga*, *Marotti*, *Minolli*, két *Monaldi*, két *Orlando*, *Peri*, *Rossi*, *Spigliati*, *Spingaroli*, *Tranquillo*, három *Terzi*, *Verneda*, négy *Zanchi*, két *Zandonati*; — ezek mellett: *Barcich*, *Diminich*, *Golob*, *Vitnich*, *Tudorovich*, horvát hangzásúak; német nevűek *Stemberg*, *Steinberg*, *Troyer*, *Mordax de Daxenfeld*; magyar: *Gerlicy*. Tehát 32 olasz mellett 5 horvát, 4 német, 1 magyar nevű.¹⁾

Fiume tehát akkor, amikor először kerül a magyar birodalomhoz, kétségbe vonhatatlanul *olasz jellegű* város. Hogy már a XVII. század végén a lakosság a város ezen olasz jellegének *teljes tudatában van*, az kitűnik az ottani jezsuita rendház 1699.-i évkönyvéből. Az évkönyvíró ugyanis konstatálja, hogy a jezsuita rendnek Fiuméba való települése (1629, vagyis hetven év) óta az olasz nyelv elterjedtsége a városban a réginek *háromszorosára* növekedett. Mikor pedig — ugyancsak 1699-ben — az akkori jezsuita osztrák tartományi főnök egy olaszul nem tudó horvát magistert küldött a fiumei jezsuita gimnáziumba, maga a fiumei jezsuita kollégium erélyesen tiltakozott ez újítás ellen. Felszólalásában a következőket adta elő:

Mikor a jezsuiták Fiuméba jöttek, a tanítás már akkor is olasz nyelven folyt. Okmányok bizonyítják, hogy a latin nyelv tanítására már akkor is *Velencéből*, *Capodistriából* és *Olaszországból* szerződtettek Fiuméba tanítókat. Olasz nyelven folyt aztán az oktatás hetven éven át a fiumei jezsuita gimnáziumban is. *A város közönsége maga a közéletben és üzleti érintkezéseiben az olasz nyelvet használja*. A tanítás nyelvének megváltoztatása ezért nagy felzudulást vonna maga után. Az illir nyelvnek itt nincs semmi irodalmi használata; *csak a köznép használja a családi életben.*²⁾

¹⁾ Köbler: *Memorie per la storia di Fiume* (Fiume, 1896.) II. k. 174—5. l.

²⁾ *Historia Collegii Fiuminensis Societatis Jesu* 217—219 l. — A városi könyvtárban őrzött kézirat.

Már ebből is kitetszik az a tapasztalati tény, amely a legújabb időkhöz is szembeeső maradt, hogy t. i. Fiume város lakosságának előkelőbb, felsőbb rétege századokon át olasz vagy elolaszosodott délszláv volt: az egész vagyonos osztály (kereskedők, hajótulajdonosok, gyárosok, nagyiparosok stb.); — ellenben a város köznépe: kisiparosok, szolgák, halászok, munkások s az alközségek földművelő népe megőrizte — olaszal különben erősen vegyített — horvát nyelvjárást. A bevándorolt krajnaiak pedig (fuvarosok, kocsisok, napszámosok) a nyugati horvától kevéssé eltérő szlovén nyelvet tartották fenn. A kevés számú német csakhamar hozzásimult az olasz-horvát keverékhez.

A Magyarországhoz való csatolás eleinte keveset módosított Fiume ethnografikus összetételén. A magyar uralom első korszaka a Magyarországhoz való direkt csatolás után, 1779-től csak 1809-ig (a francia okkupációig), tehát harminc évig tartott. A nehéz közlekedés s a nagy távolság miatt ekkor a magyar kormányzókon és közvetlen környezetükön kívül alig került még magyar Fiuméba. A rövid francia uralom alatt és utána is a második csatolásig (1813—1823) megszűnt Magyarországgal minden kapcsolat s a magyar elem teljesen eltűnt a város életéből. Másodízben Fiume még rövidebb ideig, csak 25 évig állott magyar uralom alatt (1823—1848). Ekkor már nagyobb arányokban kezdődött a magyar elem térfoglalása, főként hivatalnok-családokkal. Elhangzott a „Tengerre magyar!“ jelszó. A fiumei tengerészeti iskola megnépesült kalandvagyó, vállalkozó magyar ifjakkal (ezek közt volt *Salamon Ferenc*, a későbbi történetíró is). 1838-ban a városi patricius tanácsban már a következő nevek képviselik a magyar elemet: *Császár Ferenc*, *Farkas Rudolf*, *Fésűs György*, *Tallián Sándor*; 1848. elején ezek közül megmaradt még *Farkas Rudolf* s kivüle még új magyar tanácsosok *Horhy Mihály* és *Kukatzkay Ferenc*.¹⁾ A fiumei gimnáziumban ekkor már magyar tanárok is tanítanak.

Ez a néhány fiumei magyar azonban akkor még nem volt átalakító hatással a város közéletére. Az itt megtelepült latinos műveltségű honoratiorok csakhamar beolvadtak az olasz környezetbe: hiányzott az anyahazával való szorosabb mindennapi érintkezés és közlekedés. A magyar népelem annyira nem eresztett a városban mélyebb gyökeret, hogy a forradalom eseményei innen jóformán teljesen nyomtalanul elsöpörték. Megindult ezután az abszolutisz-

¹⁾ Kobler i. m. II., 175. l.

tikus korszakban a németesítés, majd a provizórium idején a horvátosítás, de igen csekély eredménnyel. Az olaszság mégis csak túlsúlyban maradt s Fiume 1868-ban újra mint olasz jellegű város került harmadszor is magyar uralom alá.

* * *

Ha most ezek után számszerű adatokkal akarjuk megvilágítani Fiume népességének fejlődését, kezdjük a város *általános lakosságának* fokozatos gyarapodásával, melyre nézve számos régi adat is rendelkezésünkre áll. Az abszolút lakosság e fokozatos növekedése általán híven tükrözi vissza a korviszonyokat. A város lakossága már a XV. században is az akkori népességi viszonyokhoz képest jelentékenynek mondható, s nem sokkal maradt mögötte az akkori Triest lakosságának. Számításunk szerint 1460 táján Fiume lakossága 3000-re tehető. (Triest lakossága még a következő XVI. században is csak 6000). A város kereskedelme akkor még virágzó volt, földesurai, a Wallsee grófok gondoskodásából. E család kihaltával azonban megszűnt a város kedvező helyzete. Fiume 1467-ben átment a Habsburg-család közvetlen birtokába; az uralkodóház pedig Triestben akarta összpontosítani az örökös tartományok összes tengeri kivitelét és behozatalát; sőt a legtöbb áruira nézve a fiumei útat egyenesen tilalmazta. Ennek folytán százas stagnálás következett be Fiume fejlődésében; lakossága még 1658-ban sem haladta meg a 3000-et. Innentől kezdve is csak lassan gyarapodott, noha III. Károly már 1717-ben szabad kikötővé tette, a száraz felől kocsutakat építtetett Fiuméig, veszteglő intézetet alapított s a kereskedőknek és gyárosoknak számos kedvezményt biztosított. Mikor Mária Terézia Fiumét első ízben csatolta Magyarországhoz, még mindig csak 5.312 lakosa volt. A Magyarországra való bekebelezés s a magyar árúknak Fiume felé való irányítása azonban csakhamar éreztette kedvező hatását s innen kezdve már szembetűnően észlelhető a lakosság nagyobb arányú fellendülése, erősen befolyásolva a mindenkori általános politikai és közgazdasági helyzet által. Itt adjuk a rendelkezésünkre álló teljes számsorozatot.¹⁾

¹⁾ Az adatokat részben saját levéltári kutatásaim, aztán Kobler János: „Memorie per la storia di Fiume“ c. munkája II. kötete, végül a m. kir. közp. stat. hivatal közlései alapján állítottam össze.

Fiume lakosszáma:

1460 évben	3000	
1658 "	3000	
1777 "	5312	Egyenletes és folytonos fejlődés az első magyar uralom alatt.
1786 "	5436	
1794 "	6764	
1800 "	7038	
1810 "	8958	
1815 "	8384	Hanyatlás a francia okkupáció és a francia háborúkat követő gazdasági válság következtében.
1819 "	8345	
1847 "	11.865	Erős szaporodás a második magyar uralom jótékony hatása alatt.
1850 "	10.568	Visszaesés a forradalom eseményei folytán.
1857 "	13.074	Nagyobb fellendülés a krími háború folytán, melyhez Fiumében egész hajóflottát építettek, ami a hajóipart felvirágoztatta.
1863 "	13.149	
1869 "	17.884	Nagyarányú, egyenletes és folytonos fejlődés a harmadik magyar uralom alatt.
1880 "	20.981	
1890 "	29.494	
1900 "	38.057	
1910 "	49.806	

E számok mindennél jobban bizonyítják, hogy Fiume mindig csak akkor tudott nagyobb mértékben fejlődni és gyarapodni, amikor magyar uralom alatt állott. A harmadik magyar uralom négy évtizedében (1869—1910) a szaporodás maga 31.922 lélek, vagyis az eredeti 1869-iki lakosszámhoz (17.884) viszonyítva 178⁰/₀. Ily arányú gyarapodásra a múltban nincs példa.

* * *

Ami most a legutóbb kimutatott 1910. évi népességnek ethnografikus összetételét illeti, a 49.806 főnyi lakosság *anyanyelvére* nézve következőleg oszlott meg:

Nagyobb nemzetiségek	{	Olasz	24.212	} Horvát-szerb együtt: 13.351
		Horvát	12.926	
		Szerb	425	
		Magyar	6.493	
		Szlovén (vend)	2.337	
		Német	2.315	

Nemzetiségi töredékek.

Angol	240
Cseh-morva	238
Tót	192
Oláh	137
Francia	70
Spanyol	55
Lengyel	46
Görög	34
Hollandi	25
Orosz	23
Ruthén	11
Albán	7
Bosnyák	5
Arab	4
Portugál	4
Dán	2
Bolgár	1
Svéd	1
Török	1
Khínai	1
Japán	1

Összes lakosság 49.806

Ezen eredeti összeállításban az adatok még nem alkalmasak az áttekintésre s tanulságok levonására. Ezért már az előző népszámlálások eredményeinek vizsgálatánál is a lakosságot anyanyelv szerint *hat* főcsoportba osztottam. A nemzetiségi viszonyok megítélésénél ugyanis — mint az előbb adott történeti visszapillantásból is kitűnik — különösen öt különböző nemzetiség jön tekintetbe: az olasz, horvát, szlovén, német és — időrendben legutolsóként — a magyar.

Ez a csoportosítás az olasz, magyar és német nemzetiségnél nem okoz semmi nehézséget. A horvatra nézve azonban az előző népszámlálásoknál még azon nehézséggel álltunk szemben, hogy a tengerparti horvát nyelvjárást beszélő számos régi fiumei lakos — nem akarván magát horvátnak vallani — anyanyelvéül az „illirt“ vagy „szlávot“ mondta be. Mivelhogy azonban az *illir* vagy *szláv* elnevezéssel külön nemzetiséget ezek számára nem kreálhattunk, e régebbi adatok felhasználásánál is kénytelenek voltunk a horvát, illir és szláv anyanyelvvel szereplő lakosokat e közös „*horvát*“ gyűjtőnév alá foglalni. Mivel pedig a horvát és szerb nyelv között lényeges eltérés nincs, s inkább csak a vallás tesz különbséget, az aránylag csekély számú *szerbeket* is ideszámítottuk.

Ide nem sorolhattuk azonban a szintén délszláv *szlovéneket*,

mert ezek külön irodalmi nyelvvel bírván, határozottan különvált nemzetiséget alkotnak. Ezekhez számítottuk már az előző népszámlálásnál is a nyelvileg azonos *vendeket*. A többi apró nyelvcsoportot mindig az „egyéb“ elnevezés alatt összesítettük.

Az utolsó népszámlálás különben — eltekintve a horvátok és szerbek külön való feltüntetésétől — már ugyanazon elvek szerint járt el, nem fogadván el önkényes nyelv meghatározásokat. Így most már mostani összeállításunkban minden nehézség nélkül követhetjük az eddig is alkalmazott eljárást. E szerint a főbb nemzetiségi csoportok aránya Fiume 1910. évi népességében a következő volt:

<i>Összlakosság</i>	...	49.806	; ebből:
Olasz	...	24.212	vagyis 48.6%
Horvát és szerb	...	13.351	„ 26.8%
Szlovén (vend)	...	2.337	„ 4.7%
Német	...	2.315	„ 4.6%
<i>Magyar</i>	...	6.493	„ 13.0%
Egyéb	...	1.098	„ 2.2%

E táblázatból kitűnik, hogy az *olaszság* ma már közel van az abszolút többséghez; a többi nemzetiségekkel szemben pedig külön-külön erős relativ többsége van. Uralkodó helyzete tehát kétségbevonhatatlan. Utána számbelileg még mindig legjelentékenyebb nemzetiség a *horvát* (az aránylag csekély számú 425 szerb hozzászámításával). Számra nézve az időrendileg utolsó *magyar* nemzetiség most már a harmadik helyre nyomult előre; ma már *félannyi* számban és arányban van, mint a régebben *húszszoros* túlsúlylyal bíró horvát-szerb népelem. A *német* és *szlovén* majdnem egyforma számban és arányban van képviselve, de a város nemzetiségi jellegére nézve nem lép fel határozó tényezőként. E tarka nemzetiségi képet még tarkábbá teszi az „*egyéb*“ rovat alatt szereplő exotikus faj- és nyelvkeverék.

A legutóbb megejtett népszámlálás eme főbb eredményei azonban csak akkor válnak valóban tanulságosakká, ha egybevetjük az előző népszámlálások eredményeivel. Akkor látjuk csak tisztán Fiume nemzetiségi viszonyai újabb fejlődésének általános irányát és csak így vonhatunk következtetést jövődöbeli alakulásukra. Nemzeti szempontból legörvendetesebb a *magyarság rohamos térfoglalása*, mely minden várakozást felülmúl. A magyar elem az utolsó harminc év alatt elenyésző csekély kezdetekből, az utolsó helyről hetedfélezerre s ezzel a harmadik helyre emelkedett, amely ered-

mény a legvérmesebb reményeket is túlhaladja. De lássuk most egybeállítva az utolsó négy népszámlálás vonatkozó adatait s vilá-
gítsuk meg ezek alapján a mutatkozó eredményeket.

	1880.	1890.	1900.	1910.	Külömbőség harminc év alatt
Összlakosság	20.981	29.494	38.057	49.806	+ 28.825
Olasz	9.220 43.9%	13.012 44.1%	17.305 45.5%	24.212 48.6%	+ 14.992 + 4.7%
Horvát-szerb	7.991 38.1%	10.698 36.6%	13.224 34.7%	13.351 26.8%	+ 5.360 - 11.3%
Szlovén	2.184 10.4%	2.780 9.4%	2.245 5.9%	2.337 4.7%	+ 153 - 5.7%
Német	895 4.3%	1.495 5.0%	1.886 4.9%	2.315 4.6%	+ 1.420 + 0.3%
Magyar	383 1.8%	1.062 3.6%	2.812 7.4%	6.493 13.0%	+ 6.110 + 11.1%
Egyéb	308 1.4%	347 1.3%	583 1.5%	1.098 2.2%	+ 790 + 0.8%

Nyilvánvaló ez összeállításból az uralkodó olasz elem foko-
zatos és egyenletes erősödése, különösen az utolsó évtizedben. Ez
eredményt első sorban a városi hatóság tervszerűen olaszosító
iskolapolitikája hozta létre, még pedig főként a horvát és szlovén
elem rovására. (Horvát tanítási nyelvű iskolát nem engednek fel-
állítani.) Az olasz elem e gyarapodásának tehát másfelől csaknem
teljes pontossággal megfelel a horvát-szerb lakosságnak ugyancsak
fokozatos és egyenletes hátramaradása. Bár — nyilván bevándorlás
folytán — ez a népelem számbelileg szintén gyarapodott (igaz, csak
harmadrész annyival mind az olasz), az összlakossághoz való ará-
nyában nagy visszaesést mutat (1880 óta 11.3% csökkenés). Az
alközségek horvát eredetű régi lakosságának fiatalabb nemzedéke,
mely az olasz városi iskolákból került ki, ma már jórészt olasznak
vallja magát. Különösen feltűnő a horvátság stagnálása az utolsó
évtized folyamán (1900—1910), melyben már alig mutatkozik némi
jelentéktelen gyarapodás (mindössze 127 lélek). A *szlovén* elem pedig
már négy évtized óta teljesen stagnál; 1880-hoz képest alig mutat
valami szaporulatot (+ 153 lélek); aránya pedig 10.4%-ról leesett
4.7%-ra. A *német* elem ugyan lassan és egyenletesen gyarapodik,
de az összlakossághoz való arányában alig mutat némi változást;

sőt erre nézve már húsz év óta némi csekély visszafejlődésben van.

Ezzel szemben a *magyarság* úgy abszolút számában, mint az összlakossághoz való arányában hatalmas fejlődést mutat. Harminc esztendő alatt abszolút száma 383-ról 6.493-ra emelkedett (1.592% szaporodás!). Az összlakossághoz viszonyítva pedig aránya 1·8°/_o-ról 13°/_o-ra szökkent fel. Most már tehát harmadik helyen áll a város nemzetiségei közt és messze túlszárnyalja az 1880-ban még jelentékenyen fölötte álló szlovén és német elemet. A horvát elem pedig ma már csak kétszer akkora számú, holott 1880-ban húszszorosan haladta meg a magyarok számát.

A magyarság ezen rohamos térfoglalása jóformán szemünk előtt ment végbe. 1880-ban ez az elem még majdnem kizárólag csak állami hivatalnokokból állott; mélyebb gyökérrel a város közéletében nem bírt, arra semmi hatást nem gyakorolt. Azután jöttek a különböző bankfiókok, közlekedési és kereskedelmi vállalatok magánhivatalnokai s a folyton szaporodó vasuti és hivatali személyzet. A *zónatarifa* behozatala új korszakot nyitott a város életében; hatványozta a belfölddel való szoros érintkezést. Magyar kereskedők és iparosok kezdtek betelepenni. A *kivándorlásnak* Fiume való irányítása még lényegesebben hozzájárult a magyar elem szaporodásához. A nagy kivándorló áramlat számos apró exisztenciát sodort magával Fiuméba, ahol sokan keresetre találtak, anélkül, hogy Amerikáig kellett volna menniök jobb megélhetést keresni. Ehhez járultak az új gyáralapítások. A Danubius-gyár egymaga ezernél több munkást hozott magával. Ma már van Fiumében magyar köznép is, — gyármunkások, cselédek, kofaasszonyok; az óváros régi olasz-horvát „osteriái”-ból nem egyszer hallatszik ki már a magyar nóta.

Az eddigi fejlődésből már elég alapos valószínűséggel következtethetünk Fiume nemzetiségi viszonyainak jövőbeli fejlődésére is. Ha ugyanis az utolsó évtized (1900—1910) százalékbeli gyarapodásának, illetve fogyásának arányait a most folyó (1910—1920) évtizedre is konstansnak vesszük, 1920-ra a következő helyzetet számíthatjuk ki:

Összlakosság 60.000; ebből:

Olasz (48.61%+3·14)	51.75%	vagyis	31.050	lélek
Horvát-szerb	18.94%	„	11.364	„
<i>Magyar</i>	18.68%	„	11.208	„
Szlovén	3.50%	„	2.100	„
Német	4.25%	„	2.550	„
Egyéb	2.88%	„	1.728	„

Vagyis alapos kilátás van arra, hogy 1920-ban az olaszság eléri, sőt valamivel meghaladja az abszolút többséget; viszont a magyarság csaknem teljes számbeli egyensúlyba jut a horvát-szerb elemmel s meg fogja haladni a 10.000 lélekszámot.

* * *

A *magyar nyelv elterjedtsége* azonban még ezen aránynál is jóval jelentékenyebbnek fog mutatkozni. Arra ugyan nem tudunk példát, hogy a magyar elemnek Fiumében beolvasztó képessége vagy hajlama volna; magyarosodásról tehát oly értelemben, mint a belföldön tapasztalhatni, Fiumében nem lehet szó; idegen nemzetiségű itt nem lesz magyarrá. Itt csak az olaszosítás folyik, tervszerűen és tudatosan, a városi iskolák révén. Viszont a magyar állami iskolák révén a magyar nyelv tudása a fiumei nem magyar ajkú nemzetiségek között már eddig is jelentékeny mértékben elterjedt. A magyar nyelv e fokozatos elterjedését a vonatkozó statisztikai adatok alapján nem nehéz kimutatni.

Igy már az 1880-tól 1900-ig elmúlt két évtizedben e tekintetben a következő fejlődést látjuk:

	1880.	1890.	1900.
Osszalakosság	20.981	29.494	38.057; ezekből
Magyar anyanyelvű	383	1.062	2.812
Más	20.598	28.432	35.245
Utóbbiak közül magyarul is beszélt	103 (0.48%)	687 (2.4%)	1.733 (5.2%) és pedig
Olasz	44 (0.47%)	314 (2.4%)	884 (5.1%)
Horvát	13 (0.16%)	116 (1.0%)	385 (2.9%)
Szlovén	4 (0.18%)	14 (0.5%)	12 (0.5%)
Német	36 (4.00%)	203 (12.9%)	409 (21.6%)
Egyéb	6 (1.9%)	40 (11.5%)	34 (7.3%)

A magyarul is tudó idegen anyanyelvűek száma tehát úgy általánosságban, mint viszonylag már eme húsz év alatt is jelentékenyen gyarapodott: 103-ról 1733-ra, illetve 0.48%-ról 5.2%-ra emelkedett.

Érdekes még e tekintetben megfigyelnünk, hogy a különböző nemzetiségek közt mily arányban volt elterjedve a magyar nyelv tudása. Erre nézve — ép úgy, mint az anyaországban is — a *németek* állnak itt is első helyen, kiknek vonatkozó százalékszámára már 1880-ban is messze felülmúlta az általános átlagot s azóta is folyton növekvő arányokat mutat (4%, 12.9%, 21.6%); — míg az átlag: 0.48%, 2.4%, 5.2%.

Az *olasz* nemzetiségnél a magyar nyelv elterjedése mind a három ízben csaknem teljesen egyezett az átlaggal. A *horvátoknál* ez arányszám ugyan szintén állandóan emelkedett, de az átlagnak néhány százalékkal mindig alatta maradt (0'16%, 1'0%, 2'9%).

Legkevésbé volt elterjedve a magyar nyelv a jobbára iskolázatlan *szlovének* között; ellenben a másféle idegen nyelvű „egyéb” lakosok között a magyarul is beszélők száma állandóan meghaladta az átlagot.

Lássuk már most e kérdésre nézve az utolsó, 1910 évi népszámlálás eredményeit is. Ezeket azért vesszük külön, mert a kapott adatokból már nem állapítható meg, hogy a magyar nyelv az egyes nem magyar nemzetiségek között mily arányban volt elterjedve 1910-ben. Ez oldalról tehát hiányos lesz — különben nagyon örvendetes — összeállításunk. Viszont más tekintetben nyerünk belőle érdekes felvilágosítást. 1910-ben tehát volt

összslakosság	49.806 ; ebből
magyar anyanyelvű	6.493
más anyanyelvű	43.313
utóbbiak közül magyarul is tudott		4.244 (9.8%)

Az utolsó *harminc* év alatt tehát a magyarul is beszélő idegen anyanyelvűek száma 103-ról 4'244-re, illetve 0'48%-ról 9'8%-ra növekedett.

A magyarul beszélő idegen ajkúak között volt 1910-ben 2492 *férfi* és 1752 *nő*; — tehát férfi kétannyi tanult meg magyarul, mint nő.

Ha most végül összegezzük a *magyar nyelven beszélő* összes fiumei lakosok számát, összevéve a magyar anyanyelvű lakosokkal a magyarul is tudó más ajkúakat, akkor a következő örvendetes összképet nyerjük a magyar nyelv folytonos térfoglalásáról a magyar tengerparton :

Magyarul beszélő lakosa volt Fiuménak :

1880. végén	20.981 lakos közül	(383+ 103=)	486	vagyis	2.3%
1890. „	29.494 „ „	(1062+ 687=)	1.749	„	5.9%
1900. „	38.057 „ „	(2812+1733=)	4.545	„	11.9%
1910. „	49.806 „ „	(6493+4244=)	10.737	„	21.5%

Harminc év előtt tehát a magyar nyelv Fiume lakosságának csak alig *negyvened* részében, — 1910-ben pedig már több, mint *ötöd* részében volt elterjedve.

Ha már most az utolsó évtized (1900—1910) emelkedésének százalékos arányát (9'6%) konstansnak vesszük, az 1920-ban

60.000-re tehető lakosságnak 31·10%-a — tehát csaknem harmada — fog tudni magyarul, vagyis 18.660 lélek (ezek közül előbbi számításunk szerint 11.208 magyar anyanyelvű és 7.425 magyarul is tudó más anyanyelvű.

* * *

Amint ezekből látjuk, a magyarság Fiumében harminc év alatt elenyészően csekély kezdetekből máris igen jelentékeny nemzetiségi tényezővé növekedett. E helyzete azonban még sokkal jelentősebbnek tetszhetik, ha e számarányoknál figyelembe vesszük a lakosok *honosságát* is, s ettől függő politikai állásukat és befolyásukat.

Már e folyóirat 1905-i évfolyamában rámutattam ugyanis arra a komoly figyelmet érdemlő jelenségre, hogy Fiume lakosságának nagy része *nem magyar honos*, hanem külföldi illetőségű: sőt 1900-ban már attól lehetett tartani, hogy — ha a dolgok így fejlődnek tovább — 1910-ig már beállhat az az eset, hogy Fiumében a külföldi honosok többségbe jutnak.¹⁾ Ez az aggodalom azonban szerencsére nem vált be; sőt az utolsó évtizedben ez irányban örvendetes fordulat állott be azzal, hogy 1900-hoz képest a külföldi honosok számaránya jelentékenyen visszaesett. Így is azonban Fiume lakosságának még jelenleg is *több mint harmadrésze* külföldi honos, — tehát nem magyar állampolgár és így politikai jogokat sem élvez.

Erre a kérdésre vonatkozó pontos adataink most már harminc évre terjednek s négy népszámlálás eredményeit tüntetik fel.

Ezek szerint Fiumében volt

	1880.	1890.	1900.	1910.
összlakosság	20.981	29.494	38.057	49.806; ebből
magyar honos	15.710	18.252	21.512	30.180
külföldi honos	5.271 (25.12%)	11.242 (38.11%)	16.545 (43.47%)	19.626 (39.40%)

Vagyis 1880 végén a külföldi honosok egyre-másra *negyed-részt* tették az összes lakosságnak; 1890 végén már több mint *harmadrészt*; 1900 végén csaknem *felét*; 1910 végén azonban számuk az összlakosságnak ismét több mint *harmad részére* csökkent, — majdnem ugyanoly arányra, mint 1890-ben volt. Fiume lakosságának jelentékeny hányada tehát nem magyar hazafi; érzelmeire nézve nemzetünkhöz idegen, meg nem bizható.

¹⁾ Földr. Közl. XXX. k. IV. füzet: „Kivándorlás Fiumén át; — bevándorlás Fiuméba.“

Amde e viszonylatból még más igen fontos tények is következnek. Nevezetesen elsősorban az a tény, hogy a Fiumében élő *nem magyar nemzetiségű* lakosok jelentékeny részükben nem is magyar állampolgárok, s így politikailag nem folyhatnak be a város közéletébe; — míg a magyar lakosok csaknem kivétel nélkül egyúttal magyar állampolgárok is lévén, annyival nagyobb súlylyal is bírnak politikai téren. Az utolsó népszámlálás szerint 1910-ben a Fiumében lakó

6.493 magyar közül magyar honos volt	6.429	vagyis	99.00%
24.212 olasz	12.747	„	52.64%
13.351 horv.-szerb	9.235	„	69.17%
2.337 szlovén	145	„	6.21%
2.315 német	1.163	„	50.23%

Ezek szerint a Fiumében lakó olaszok és németek csak fele-részükben magyar állampolgárok; a szlovének csak elenyésző töredék-számban; a horvát-szerbek is csak két harmadrészükben tarthatnak igényt politikai figyelembe vételre. Ha már most nemzetiségi statisztikánknál figyelmen kívül hagyjuk a politikai jogokkal nem bíró külföldi honosokat, akkor a fumei magyarság szerepére nézve még jóval kedvezőbb arányszámokhoz jutunk, amint kiténik a következő összeállításból:

Fiumében lakott (1910-ben) 30.180 magyar állampolgár. Ezek közül

magyar	6.429	vagyis	21.30%
olasz	12.747	„	42.23%
horvát-szerb	9.235	„	30.60%
német	1.163	„	3.85%
szlovén	145	„	0.48%
egyéb	461	„	1.51%

Látnivaló ebből, hogy a magyarságnak már most is akkora a politikai súlya, hogy bármelyikhez csatlakozik is a két nagyobb-számú nemzetiség közül, annak a többséget föltétlenül biztosíthatja; s így a város közéletének irányításánál már ez idő szerint is döntő tényezőül szerepelhet.

* * *

Nem lehet közömbös ránk nézve, hogy a nagyszámú külföldi honos honnan kerül Fiuméba? Összevetve az utolsó négy népszámlálás adatait, erre nézve is meglehetősen állandó viszonyokat fogunk találni. A külföldről való bevándorlás irányai és arányai századok óta keveset változtak. Az itt tárgyalt legújabb korszakban a Fiumében élő külföldi honosok között volt:

	1880	1890	1900	1910
Osztrák alattvaló . . .	4.440	9.674	13.667	15.863
Olasz „ . . .	691	1.263	2.213	2.958
Egyéb	140	274	565	805

A bevándorló külföldi honosok túlnyomó többségét tehát *Ausztria* szolgáltatja; még pedig első sorban a szomszéd tartományok: *Istria, Krajna, Triest, Dalmácia, Görz-Gradiska*. Az 1880. és 1890. évi népszámlálások az osztrák honosokat származási tartományaik szerint is részletezték.

E részletezés szerint a Fiumében megtelepedett osztrák alattvalók között volt:

	1880.	1890.
istriai	1.788	3.815 (olasz és horvát)
krajnai	1.019	2.513 (szlovén)
triesti	460	596 (olasz és szlovén)
dalmata	404	683 (horvát és olasz)
görs-gradiskai	123	475 (olasz és szlovén)
steyer	158	407 (német és szlovén)
csehországi	106	256 (cseh és német)
alsó-ausztriai	135	199 (német)
karinthiai	88	101 (német és szlovén)
egyéb ausztriai . . .	159	269

Ujabb adataink a külföldi honosokat e szempontból már nem részletezik, de más irányban adnak igen becses felvilágosításokat, amennyiben a lakosokat *anyanyelv* és állampolgárság szerint részletezik. Megtudjuk e részletezésből a következő érdekes tényeket:

A Fiumében élő 6493 magyarból 1910-ben külföldi honos volt 64. Ezek közül osztrák alattvaló 54, német birodalmi 3, olasz alattvaló 3, egiptomi 2, boszniai illetőségű 1, az Északamerikai Egy. Államok polgára 1.

A 24.212 *olasz* lakos közül külföldi honos volt 11.465. Ezek közül:

<i>osztrák</i> alattvaló	--- --- --- ---	8.487
<i>olasz</i> „	--- --- --- ---	2.899
svájci „	--- --- --- ---	21
német birodalmi „	--- --- --- ---	15
francia „	--- --- --- ---	8; ezenkívül

akadt még köztük angol honos (6), török (5), németalföldi (5), argentinai (4), portugál (4), boszniai (4), orosz (2), görög, szerb, belga, egiptomi és amerikai honos (1—1).

A 12.926 *horvát* lakos közt 4.036 volt külföldi honos. Ezek közt *osztrák* alattvaló 3.905, boszniai 72, olasz alattvaló 29, szerbiai 11, — a többi máshonnan való (montenegrói 5, törögországi 4; svájci, francia, orosz, bolgár 1—1).

A 425 *szerb* lakos közül 80 volt külföldi honos: szerbiai 46, boszniai 17, ausztriai 12, montenegrói 3 és törökországi 2.

A 2337 *szlovén* lakos csekély kivétellel mind külföldi honos: 2192 (magyar honos csak 145). Ezek közül csaknem mind 2172 *osztrák* alattvaló; a többi 20 megoszlik (12 olasz alattvaló, 3 boszniai, 2 görögországi, 1—1 francia, török és északamerikai polgár).

A 2315 *német* lakos közt külföldi honos volt a fele: 1152. Ezeknek is túlnyomó része *osztrák* alattvaló (1043); *uémet birodalmi* csak 66 volt. A többi megoszlott (olaszországi 12, oroszországi 12, boszniai 6, szerbiai 3, törökországi 4, svájci 2, németalföldi 2, belga és középamerikai 1—1).

Ezt a külföldről való bevándorlást csak az utolsó népszámlálási évtizedben kezdte ellensúlyozni az állami érdekeinknek minden tekintetben megfelelőbb belföldi bevándorlás. Az 1890-től 1900-ig lefolyt évtized ebbeli eredménye egyenesen megdöbbentő volt. A lakosság ugyanis e megelőző évtizedben összesen 8.563 lélekszámmal szaporodott; de e szaporodásból 5.303 (62%) jutott a külföldi honosokra, míg a magyar honosokra csak 3.260 (38%). Sokkal öröndetesebb eredményt mutat már az utolsó népszámlálási évtized (1900—1910). A lakosság szaporulata ebben 11.749 lelket tett ki; e szaporulatból azonban most már 8.668 esett a magyar honosokra (74%) s csak 3.061 a külföldi honosokra (26%). Ezzel a város fejlődése végre a helyes irányba tért; az illetékes kormányhatóságok feladata volna ez egészséges fejlődést megfelelő intézkedésekkel a jövőre is biztosítani.

* * *

Az anyahaza viszonyainak befolyása Fiume ethnografiai átalakulására meglátszik most már a lakosság *vallásfelekezetek* szerint való megoszlásán is. Az 1868.-i visszacsatoláskor a lakosság még minden ízében *római katolikus* volt (98.80%); — ma már, noha csekély arányokban, itt is mutatkozik az anyaország tarka felekezeti összetételének hatása. A nálunk honos akatholikus felekezetek ma már közel 10%-át teszik Fiume lakosságának. Ezek között nagyobb mértékben az *izraelita*, *református* és *görög-keleti* felekezetek foglaltak tért.

Ezen felekezeti kialakulást már régebből, 1869 óta követhetjük nyomon, mivel a statisztikai kimutatás a vallási viszonyokra már akkor is kiterjedt. Ezt a fejlődést a következő táblázat tünteti fel részletesen ;

	1869	1890	1890	1900	1910
Összlakosság	17.884	20.981	29.494	38.057	49.806
Róm. kath.	17.669 (98.80%)	20.612 (98.24%)	28.483 (96.58%)	35.554 (93.42%)	45.130 (90.61%)
Gör. kath.	31 (0.17%)	30 (0.14%)	13 (0.04%)	66 (0.17%)	467 (0.94%)
Gör. kel.	19 (0.11%)	39 (0.19%)	145 (0.49%)	383 (1.01%)	995 (2.00%)
Ág. ev.	41 (0.23%)	93 (0.44%)	225 (0.76%)	255 (0.67%)	311 (0.62%)
Református	11 (0.06%)	103 (0.51%)	98 (0.33%)	414 (1.09%)	1.123 (2.25%)
Unitárius	—	—	1 (0.00%)	10 (0.02%)	16 (0.03%)
Izraelita	71 (0.39%)	89 (0.40%)	489 (1.66%)	1.167 (3.07%)	1.696 (3.42%)
Egyéb	42 (0.24%)	15 (0.08%)	40 (0.14%)	208 (0.54%)	68 (0.13%)

A határozott túlsúlyyal bíró uralkodó római katolikus vallás mellett tehát 40 év óta mindig az *izraelita* felekezet volt a legerősebben képviselve. Az utolsó évtizedben még ennél is jelentősebb arányban nyomult elő a sajátlagosan magyar *református* felekezet, mely 1869-ben még elenyésző csekély számban volt képviselve ; — e tény kétségtelenül összefügg a magyar elem általános nagy gyarapodásával. Jóval megszorodott még a *görög-keleti* felekezet is, mely 1869-ben még szintén alig jöhetett számba. A többi felekezet szaporodása jelentéktelen.

Érdekes, hogy a nem katolikus felekezetek egymás közti arányai nagyjában itt is megfelelnek már az anyahazában való megoszlásuknak. Kivételt tesz itt is, mint általán többi városainkban is, a zsidóság, mint kiválóan városi és kereskedő elem, melynek létfeltétele az élénk üzleti élet, s amely ennél fogva a városokban egyebütt is az országos átlagnál mindig jóval erősebb arányban van képviselve.